

Інформаційна і національна безпека

УДК 343.14:004

СВІНЦИЦЬКИЙ А.В., директор Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України.

СТЕПАНОВ В.А., кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України.

ЛЕОНОВ Б.Д., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ ТА ІНШИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу проблем термінології у сфері спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації.*

***Ключові слова:** спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку, інші технічні засоби негласного отримання інформації, технічна забезпеченість, придатність, скритний спосіб.*

***Summary.** The article is devoted to the analysis of problems in terminology in the field of special technical means for interception of the information from communication channels and other technical means for surreptitious obtaining of information.*

***Keywords:** special technical means for interception of the information from communication channels, other technical means for surreptitious obtaining of information, technical support, aptitude, covert way.*

***Аннотация.** Статья посвящена анализу проблем терминологии в области специальных технических средств для снятия информации с каналов связи и других технических средств негласного получения информации.*

***Ключові слова:** специальные технические средства для снятия информации с каналов связи, другие технические средства негласного получения информации, техническая обеспеченность, пригодность, скритный способ.*

Постановка проблеми. Конституцією України кожному громадянину гарантується захист від втручання у приватне життя та таємницю приватного спілкування. Тимчасове обмеження цього права, різновидом якого є право на територіальну, комунікаційну та інформаційну приватність [1, с. 303], допускається в разі застосування спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інші технічні засоби негласного отримання інформації (далі – СТЗ) на підставах і за умови, визначених законодавством, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту людини.

Застосування зазначених засобів дозволяється тільки відповідним оперативним підрозділам уповноважених органів під час виконання завдань оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності або проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Законодавство визначає межі, особливості ринку [2], обігу СТЗ [3],

а також повноваження з технічного регулювання у сфері СТЗ [4]. Належність продукції (виробів) до СТЗ визначає Служба безпеки України за результатами проведення судових експертиз і експертних досліджень та/або оцінки супутніх до неї відомостей.

Термін СТЗ не має свого визначення в законі. Основними формулюваннями, що “представляють” продукцію (вироби), яка застосовується для негласного отримання інформації у скритний спосіб під час виконання завдань оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності або проведення негласних слідчих (розшукових) дій, є:

- 1) “спеціальні технічні засоби” [5];
- 2) “спеціальна техніка” [6];
- 3) “технічні засоби” [7];
- 4) “оперативно-технічні засоби” [8; 9];
- 5) “спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації” [10 – 12];
- 6) “спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв’язку та інші технічні засоби негласного отримання інформації” [2 – 4, 13 – 15].

Необхідно зазначити, що така багатоманітність формулювань СТЗ є одним із недоліків законодавства України, який призводить до помилкових висновків про віднесення продукції побутового та відомчого промислового призначення до СТЗ і техніки подвійного використання, наслідком якого, на думку окремих народних депутатів і журналістів, є: демотивація технічно освіченої частини населення професійно займатися в Україні наукомісткими технічними розробками; уповільнення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; плутанина під час підготовки нових та внесення змін в існуючі нормативно-правові акти та нормативні документи.

Результати аналізу наукових публікацій. Дослідженням проблемних питань у сфері СТЗ займалися такі науковці, як Бегишев І. [16], Галстян Г. [8], Допілка В. [10], Логінов І. [17], Пасєка О. [11], Петроченков С. [18], Черних А. [19] та інші.

Праці зазначених науковців, безсумнівно, є вагомим внеском в дослідження зазначеної проблеми. Однак її розв’язання залишається досі не завершеним, а одержані наукові результати потребують поглибленого осмислення та узагальнення науковцями як технічного, так і гуманітарного напрямку, у тому числі юридичного.

Метою статті є удосконалення на базі аналізу чинного законодавства термінології у сфері спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв’язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації.

Виклад основного матеріалу. Роздуми щодо застосування саме такої термінології у сфері СТЗ виникли не випадково. Постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв’язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації” від 22.09.16 р. № 669 визначено види СТЗ [2].

Окремим видом СТЗ є технічні засоби для зняття інформації з каналів зв’язку (транспортних телекомунікаційних мереж). Слід зауважити, що цей вид СТЗ згадується в актах Європейського Союзу, а саме: в резолюції Ради Європи ЄС COM 96/C329/01 “Про законне перехоплення телекомунікацій” [20] та ENFOPOL 55 “Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг зв’язку” [21], Директиві Європейського Парламенту та Ради 2006/24/ЄС “Про збереження даних, створених або оброблених при наданні загальнодоступних послуг електронних повідомлень або громадських мереж зв’язку” [22]. З метою реалізації цих актів в Європейському інституті телекомунікаційних стандартів – ETSI створено та працює технічний комітет “Lawful Interception” зі стандартизації технічних засобів

законного перехоплення інформації з телекомунікаційних мереж.

Тому згадування в назві терміну СТЗ його окремого виду – технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку – є логічно обґрунтованим й таким, що відповідає європейським стандартам. Саме це зумовлює застосування зазначеної вище назви терміну СТЗ.

Зміст продукції (виробів), яка застосовується для негласного отримання інформації у скритний спосіб під час виконання завдань оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності або проведення негласних слідчих (розшукових) дій, має відображати її унікальні ознаки та особливості функціональних можливостей з метою її відмежування від:

продукції побутового, у тому числі прикладного та відомчого промислового призначення, у визначенні якої згадуються терміни “спеціальні технічні засоби”, “спеціальна техніка”, “технічні засоби”;

продукції, яка охоплюється терміном “оперативно-технічні засоби”, яка застосовується у широкому контексті в оперативно-розшуковій діяльності та гласних слідчих (розшукових) діях;

продукції побутового, у тому числі прикладного та відомчого промислового призначення, у визначенні якої згадується термін “спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації”, яка застосовується для отримання контрольної інформації щодо окремих технологічних процесів без відома операторів цієї інформації та сторонніх осіб;

виробів, які охоплюються терміном “технічні засоби розвідки” та застосовуються в розвідувальній діяльності;

продукції, яка охоплюється терміном “військова та спеціальна техніка” та застосовується у військовій справі.

Вбачається, що СТЗ є найбільш відповідним та змістовним терміном для позначення продукції (виробів), яка застосовується для негласного отримання інформації у скритний спосіб під час виконання завдань оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності або проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

СТЗ характеризується такими ознаками, як “доступ до інформації” “негласне отримання інформації”, “конструктивні особливості”, “параметри”, “придатність”, “скритний спосіб”, “технічна забезпеченість”, “технічні характеристики”, “функціональні можливості”, частина яких відтворена у визначенні терміну СТЗ, яке міститься у Постанові Кабінету Міністрів України “Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації” від 22.09.16 р. № 669 [2]. В цьому акті під терміном СТЗ розуміють “технічні, апаратно-програмні, програмні та інші засоби, які відповідають критеріям належності технічних засобів негласного отримання інформації, що мають технічну забезпеченість для негласного отримання (прийому, обробки, реєстрації та/або передачі) інформації, призначені для використання у скритний спосіб, характерний для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності”.

Вважаємо, що наведене визначення СТЗ потребує удосконалення з урахуванням нижче означеного:

1) обладнання, інструменти та препарати, що відносяться до СТЗ, взагалі не згадані у визначенні цього терміну. Відкритим для обговорення залишається питання віднесення спеціалізованого обладнання випробування СТЗ, у тому числі імітаторів технологічних процесів формування та передачі інформації, до категорії СТЗ;

2) частина продукції (виробів), яка на даний час належить до СТЗ за ознаками технічної забезпеченості, з початку створення не мала призначеності на використання для

негласного отримання інформації у скритний спосіб, характерний для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності, а розроблялася з іншою метою (безпосередньою обумовленістю їх застосування). Тому у вказаному визначенні СТЗ слово “призначені” слід замінити словом “придатні”;

3) функціональні можливості частини СТЗ спрямовані не на отримання інформації, а на забезпечення доступу до неї;

4) з лінгвістичної точки зору, невдалим у визначенні СТЗ є фразеологічний зворот “у спосіб, характерний для ...діяльності”;

5) запропоноване визначення не містить згадки про те, що СТЗ застосовують також при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Потребує удосконалення й визначення “спеціальні технічні засоби”, яке міститься у наказі Служби безпеки України “Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю” від 12.08.05 р. № 440 [12]. Під цими засобами розуміються технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, програмне забезпечення, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані або пристосовані) для негласного отримання інформації. По-перше, за межами дефініції залишилися такі ознаки віднесення продукції (виробів) до СТЗ, як “придатність” та “технічна забезпеченість”. По-друге, “негласне отримання інформації” не охоплює за змістом “отримання доступу до інформації”, що є невід’ємною характеристикою частини СТЗ. По-третє, відсутність ознаки “у скритний спосіб” у процесі негласного отримання інформації значно ускладнює ідентифікацію СТЗ.

У спеціальній літературі також немає єдності поглядів щодо визначення терміну СТЗ. Незважаючи на важливість цього терміну, в багатьох наукових працях воно дається неповно або суперечливо.

Наприклад, Бегишев І. розуміє під СТЗ програмний або апаратний прилад, який створений або призначений виключно для перехоплення, обробки та аналізу інформації [16, с. 4]. У цьому визначенні підкреслено лише технічні види приладів, але не відображено суті поняття СТЗ. По-перше, “перехоплення, обробка та аналіз інформації” значно звужує зміст ознаки “отримання інформації”, що не є виправданим. По-друге, за межами дефініції залишилися такі ознаки віднесення продукції (виробів) до СТЗ, як “придатність” та “технічна забезпеченість”. По-третє, потребує уточнення й формат процесу “перехоплення, інформації” з урахуванням “негласного отримання інформації у скритний спосіб”.

Не відображено суті поняття СТЗ у визначенні, яке запропонував В. Допілка. Згідно з його позицією під терміном СТЗ необхідно розуміти пристрої, обладнання, апаратуру тощо, які були спеціально пристосовані (сконструйовані) для негласного отримання інформації [10, с. 47]. У цьому визначенні наведені не всі технічні ознаки СТЗ, зокрема, не згадані такі як “придатність” та “технічна забезпеченість”. Як зазначалося раніше, “негласне отримання інформації” не охоплює “отримання доступу до інформації”, що визначає частину СТЗ.

У більшості джерел визначення СТЗ взагалі не дається або перераховуються лише його ознаки. Так, С. Петроченков, аналізуючи кримінальну відповідальність за СТЗ, згадує лише окремі ознаки СТЗ: апаратура, що володіє здатністю скритного отримання інформації; засоби, що порушують таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних або інших повідомлень громадян [18]. Слабким місцем цієї позиції, як і попередньої, є брак ознак, які характеризують СТЗ.

Деякі вчені, як це і належить робити, визначали термін СТЗ відповідно до його змісту. З точки зору Логінова І., СТЗ – це різновид спеціальної техніки, тобто засоби, спеціально створені, розроблені, запрограмовані або модернізовані для негласного

пошуку та фіксації фактичних даних про готування або вчинення злочину в інтересах кримінального судочинства [17, с. 101]. До речі, схожий підхід міститься у законопроекті “Про внесення змін до статті 201 Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за незаконне ввезення, придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації)” від 12.02.15 р., реєстр. № 2125 [23], де під терміном СТЗ пропонується розуміти технічні засоби, устаткування, апаратуру, прилади, пристрої, обладнання та інші вироби, виготовлені для виконання завдань з негласного отримання інформації під час здійснення оперативно-розшукової діяльності і заборонені у вільному обігу, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України. Проте ці визначення також здаються небездоганними. Словосполучення “пошук та фіксація фактичних даних” або “виконання завдань з негласного отримання інформації” не виправдано звужують зміст “негласного отримання інформації або доступу до неї у скритний спосіб”. Як і в проаналізованих нормативно-правових актах та інших джерелах, за межами дефініції залишаються такі технічні ознаки віднесення продукції (виробів) до СТЗ, як “придатність” та “технічна забезпеченість”. Крім цього, наведені визначення не містять згадку про препарати, що відносяться до СТЗ.

Оригінальна думка була висловлена Черних А., який запропонував таке визначення: СТЗ – прилади, системи, пристрої, спеціальний інструмент та програмне забезпечення для електронних обчислювальних машин та інших електронних пристроїв незалежно від їх зовнішнього вигляду, технічних характеристик, а також принципів роботи, яким навмисно додані якості і властивості для забезпечення скритного (таємного, неочевидного) отримання інформації або доступу до неї (без відома власника) [19, с. 3]. Але й це визначення не є бездоганим. В цьому визначенні більше уваги приділялося продукції, що відноситься до СТЗ, хоча поза увагою автора залишилися обладнання та препарати. Вади цієї позиції, як і попередньої, зумовлені тим, що характеристика “незалежно від їх зовнішнього вигляду та технічних характеристик” надто загальна. Такі ознаки віднесення продукції (виробів) до СТЗ, як “придатність” та “технічна забезпеченість” відсутні у дефініції. Так само у наведеному визначенні бракує посилання на термін “негласність” щодо процесу отримання інформації.

Висновки.

На підставі аналізу законодавства у цій сфері та висловлених вище аргументів є підстави надати таке визначення: *СТЗ – створені або модернізовані та пристосовані з наданням нової якості та властивості технічні засоби, обладнання, інструменти, програмне забезпечення, препарати та інші вироби, які за своєю технічною забезпеченістю або за безпосередньою обумовленістю їх застосування придатні для негласного отримання інформації або доступу до неї у скритний спосіб під час виконання завдань оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності або проведення негласних слідчих (розшукових) дій.*

Наведене визначення містить низку унікальних ознак, серед яких виділяються:

“Технічна забезпеченість” – сукупність технічних характеристик, параметрів, функціональних можливостей та конструктивних особливостей технічного засобу або обладнання, інструменту та іншого виробу, технічних характеристик, параметрів та функціональних можливостей програмного забезпечення та препарату, необхідна та достатня для забезпечення його застосування для здійснення заздалегідь визначених дій.

“Технічні характеристики” – складова технічної забезпеченості, яка кількісно та якісно характеризує сукупність основних розпізнавальних властивостей технічного засобу, обладнання, інструменту, програмного забезпечення, препарату та іншого виробу, спрямованих на виконання його функцій впродовж життєвого циклу.

“Параметри” – складова технічної забезпеченості, яка кількісно характеризує фізичними та/або хімічними величинами основні властивості технічного засобу, обладнання, інструменту, програмного забезпечення, препарату та іншого виробу та наведена в паспорті або формулярі на нього.

“Функціональні можливості” – складова технічної забезпеченості, яка характеризує спосіб використання технічного засобу, обладнання, інструменту, програмного забезпечення, препарату та іншого виробу для негласного отримання інформації у скритний спосіб.

“Конструктивні особливості” – складова технічної забезпеченості, яка характеризує виготовлення, виконання, побудову тощо технічного засобу, обладнання, інструменту та іншого виробу.

“Придатність” – оцінка технічної забезпеченості технічного засобу або обладнання, інструменту, програмного забезпечення, препарату та іншого виробу на предмет можливого застосування для здійснення заздалегідь визначених дій.

“Негласне отримання інформації” – заходи або дії, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законодавством, та здійснюються для отримання інформації (спостереження, прийому, зняття, відбору, перехоплення, передачі та/або фіксування, оброблення) без відома суб’єкта цієї інформації (її володаря) та сторонніх осіб.

“Скритний спосіб” – метод отримання інформації або доступу до неї, що забезпечує мінімальну ймовірність виявлення ознак встановлення та застосування технічного засобу, обладнання, інструменту, програмного забезпечення, препарату та ін. виробу.

На нашу думку, реалізація на законодавчому рівні запропонованого підходу з приведенням у відповідність до нього інших подібних формулювань, сприятиме з’ясуванню суті СТЗ, зменшенню похибок у віднесенні до СТЗ і техніки подвійного використання продукції побутового та відомчого промислового призначення, зміцненню мотивації підприємців у впровадженні інноваційних технологій у зазначену сферу діяльності, розвиток якої є в інтересах національної безпеки та економічного державного добробуту.

Використана література

1. Соколан Т.С. Право на недоторканність приватного життя та основи його дотримання під час здійснення відео спостереження. *Вісник ХНУВС*. 2011. № 2. С. 301-307.
2. Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв’язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.16 р. № 669. *Офіційний Вісник України*. 2016. № 79. Ст. 2640.
3. Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв’язку: Указ Президента України від 13.04.01 р. № 256. *Офіційний Вісник України*. 2001. № 16. Ст. 697.
4. Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади та Служба безпеки України здійснюють функції технічного регулювання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.15 р. №1057. *Офіційний Вісник України*. 2015. № 102. Ст. 3519.
5. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Служби безпеки України від 12.08.05 р. № 440. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/showz090205/print1414494494558707> (дата звернення: 25.05.2020).
6. Про затвердження Порядку складання єдиного наскрізного плану створення зразка (системи, комплексу) озброєння, військової і спеціальної техніки: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.13 р. № 449. *Офіційний Вісник України*. 2013. № 50. Ст. 1793.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.12 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
8. Галстян Г.Г. Зарубіжний досвід використання оперативно-технічних засобів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Юридичні науки*. 2018. Т. 2. С. 78-81.
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.92 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
10. Допілка В.О. Контрабанда спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. *Митна справа*. 2012. № 2. С. 45-49.
11. Пасека О.Ф. Окремі проблемні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 2. С. 301-310.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.01 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
13. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.92 р. № 2230-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 38.
14. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.15 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації актів законодавства Європейського Союзу у сфері технічного регулювання: Закон України від 06.06.19 р. № 2740-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 28. Ст. 116.
16. Бегишев И.Р. Уголовно-правовая характеристика специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации. *Следователь*. 2010. № 5. С. 2-4.
17. Логінов І.В. Визначення терміну “спеціально технічні засоби”: мат. міжвід. наук.-практ. конф. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах*, м. Київ, 19 трав. 2011 р. Київ: Наук. вид. відділ Нац. акад. СБУ, 2011. С. 98-103.
18. Петроченков С.Д. Уголовная ответственность за незаконный оборот специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации: дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Москва, 2013.
19. Черных А.А. Правовое регулирование оборота специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации. *Юридические науки*. 2018. № 16. С. 2-4.
20. Council Resolution of 17 January 1995 on the Lawful interception of telecommunications. *Official Journal*. С. 329. 04/11/1996. P. 0001-0006. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996P1104:EN:HTML> (дата звернення: 25.05.2020).
21. Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг зв'язку: Резолюція Ради Європи. – (Брюссель, 20.06.2001). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_234 (дата звернення: 25.05.2020).
22. On the retention of data generated or processed in connection with the provision of public available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC: Directive 2006/24/EC of European Parliament and of the Council of 15 March 2006. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:32006L0024> (дата звернення: 25.05.2020).
23. Про внесення змін до статті 201 Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за незаконне ввезення, придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації): проєкт Закону України від 12.02.15 р. (реєстр. № 2125). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2 (дата звернення: 25.05.2020).